

районах и г. Нововолынск.

В 2014 г. на территории Волынской области наблюдается три типа и девять подтипов геодемографических процессов: восходящий тип с 4 подтипами (9 территориальных единиц); стагнационный тип с 1 подтипом (1 территориальная единица); нисходящий тип с 4 подтипами (10 территориальных единиц). За последние 5 лет геодемографическая ситуация в области претерпела существенные изменения. Выросло многообразие подтипов геодемографических процессов, часть территориальных единиц перешла из нисходящего к восходящему типу геодемографического процесса.

Ключевые слова: естественный прирост (сокращение) населения, миграции населения, сальдо миграций, геодемографическая ситуация, геодемографический процесс.

Resume:

Serhiy Puhach, Darina Piatak. THE MODERN TRENDS OF GEODEMOGRAPHIC PROCESSES IN THE VOLYN REGION.

In the article the basic indexes of natural motion and migrations of population of the Volyn region in 2014 are investigated. The territorial features of distribution of indexes of natural increase (decrease) of population and balance of migrations are analysed on the whole on an area and in the cut of administrative districts and cities of regional submission.

The Volyn region is characterized by favourable demographic situation in Ukraine. There is a growth in the total population in region since 2009. In 2014 the population of region grew both as a result of natural increase (+0.9 ‰) and positive balance of migrations (+0.6 ‰). Population growth in the Volyn region of 57% is formed by natural increase and by 43% – is exceeding of entrance above departure. The modern increase of population of the Volyn region is formed mainly in town settlements.

The population growth took place in the cities of regional submission Lutsk, Volodymyr-Volynsky, Kovel and in Ratne, Kamin-Kashyrskiy, Lyubeshiv, Turiysk, Lutsk, Kivertsi districts. Reduction of total population is observed in Shatsk, Lyuboml, Stara Vyzhivka, Kovel, Rozhyshche, Menevychi, Volodymyr-Volynsky, Ivanychi, Lokachi, Gorokhiv districts and Novovolynsk city.

In 2014 on territory of the Volyn region there are three types and nine subtypes of geodemographic processes: ascending type with 4 subtypes (9 territorial units); stagnation type with 1 subtypes (1 territorial unit); descending type with 4 subtypes (10 territorial units). During the last 5 years geodemographic situation in region had substantial change. The quantity of subtypes of geodemographic processes grew, part of territorial units passed from a descending to the ascending type geodemographic process.

Key words: natural increase (decrease) of population, migration, balance of migrations, geodemographic situation, geodemographic process.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 17.11.2015р.

УДК 911.3:37.013.31

Ольга МАМЧУР, Ірина ВАНДА, Любов КОТИК

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Розглянуто головні особливості формування суспільно-географічних знань у вищій школі. Досягнення ряду компетентностей у процесі виконання навчальних програм з суспільної географії є основою модернізації географічної освіти. Трактуювання компонентів географічної грамотності розглянуто у руслі європейського досвіду (мережі "Геродот" і проекту Тюнінг). Проаналізовано формування компетентностей, знань і вмінь у процесі вивчення окремих вибіркових навчальних курсів, що викладаються на кафедрі економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка. Розвиток базових, загальних і професійних компетентностей в освітньому процесі студентів-географів має на меті вдосконалення географічної грамотності.

Ключові слова: суспільно-географічні навчальні дисципліни, вибіркові дисципліни, компетентності, знання і вміня, загальні компетентності, професійні компетентності, географічна грамотність

Постановка та актуальність проблеми.

Актуальним для сучасної вищої освіти є формування суспільно-географічного мислення, яке досягається за рахунок освоєння студентами знань і вмінь у сфері просторової організації суспільства. Чотири головні складові системи суспільно-географічних знань – географія населення, соціальна, економічна, політична географії – забезпечують просторове ро-

зуміння сучасного суспільства із різноманітних ракурсів. Значення суспільної географії як галузі знань посилюється наявністю теоретичної, конструктивної (практичної), освітньої, виховної функцій [8, с. 35-38]. До прикладу, завдяки першим двом функціям суспільно-географічної теорії використовуються для розробки демографічної, економічної, соціальної, екологічної, національної та регіональної політик.

Новітні інформаційні технології та глобалізований характер розвитку суспільства зумовлює переосмислення підходів до освоєння системи суспільно-географічних знань. В українських реаліях трансформації системи вищої освіти важливо не просто декларувати досягнення кваліфікаційних освітніх рівнів, а вдосконалити якість освіти. Посприяти спільній роботі на рівні університетів Європи над новою парадигмою освіти, підвищенню якості, конкурентоздатності на ринку праці може розробка компетентностей у освітніх програмах. У статті 1 Закону України "Про вищу освіту" (2014) йдеться про якість вищої освіти як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти [5].

Метою цього дослідження є аналіз специфіки викладання системи суспільно-географічних знань у вищій школі та принципів вдосконалення географічної грамотності студентів.

Результати дослідження. Досвід розробки навчальних програм, вимог для студентів щодо освоєння знань та вмінь з суспільно-географічних дисциплін впроваджується викладачами кафедри економічної і соціальної географії Львівського університету. Так, професори О. Шаплій, І. Ровенчак, доценти М. Білецький, В. Грицевич, І. Гудзеляк, М. Влах, М. Книш, С. Кузик, О. Мамчур, асистенти І. Ванда, Л. Котик опублікували ряд навчальних посібників для методичного забезпечення викладання нормативних навчальних курсів у галузі суспільної географії [2-3, 6, 8]. Ці посібники, орієнтовані як на аудиторну, так і самостійну роботу студентів, в повній мірі відповідають кредитно-модульній системі навчання та принципам Болонської декларації. Змістовно навчальні програми із суспільної географії все більше враховують актуальні поняттєво-термінологічні системи, особливості суспільного розвитку, як то регіоналізацію, глобалізацію, інформатизацію, екологізацію тощо.

Географічна освіта і обсяги нинішньої і майбутньої підготовки спеціалістів повинні базуватися на соціальній необхідності і економічній доцільності. З цим пов'язані мережа закладів, в яких готують географів, номенклатура географічних спеціальностей, можливості задовольнити бажаних отримати освіту, оволодіти географічною спеціальністю, бути потрібними на ринку праці [9].

Важливим для організації навчального процесу є розрізнення результатів навчання та компетентностей. Бажані результати навчання формулюються викладачами; це те, що пови-

нен знати, уміти, розуміти, бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання. Результати навчання визначають вимоги для присудження кредиту [4, с. 8].

Компетентності – це динамічне поєднання знань, розуміння, умінь та здатностей. Розвиток компетентностей є метою навчальних програм. Компетентності формуються в різних навчальних дисциплінах. Виділяють загальні та спеціальні предметні (фахові) компетентності [5, с. 8]. Загальні компетентності розподілені за категоріями [4, с. 18]:

– *інструментальні* – ті, які мають інструментальне призначення: *когнітивні* здатності, здатність розуміти і опрацьовувати ідеї і думки; *методологічні* здатності впливати на оточуюче середовище, організувати час і стратегії навчання, приймати рішення або вирішувати проблеми; *технологічні* навички та вміння, пов'язані з використанням технологічних пристроїв, навички роботи з комп'ютером та управління інформацією; *лінгвістичні* навички, такі як усне і письмове спілкування або знання другої мови;

– *міжособистісні компетентності* – особисті здатності, пов'язані із спроможністю виражати власні почуття, здатність до критики та самокритики, *навики спілкування*, пов'язані з навичками міжособистісного спілкування, соціальними чи етичними обов'язками; ці навички полегшують процес суспільної взаємодії та співпраці;

– *системні компетентності* – ці навички і здатності стосуються *системи в цілому*, вони передбачають поєднання розуміння, сприйнятливості та знань, які дозволяють особі побачити, як співвідносяться частини цілого і як вони об'єднуються; здатність планувати зміни для вдосконалення системи в цілому і для розробки нових систем; вони вимагають попереднього надбання інструментальних і міжособистісних компетентностей як своєї основи.

Визнається важливість формування і розвитку спеціальних предметних знань і навичок як основи університетських програм на здобуття ступеню, водночас необхідно приділяти час та увагу розвитку загальних компетентностей або універсальних навичок. Остання складова стає все більш і більш важливою в належній підготовці студентів до їхньої майбутньої ролі у суспільстві як громадян та фахівців, що користуються попитом на ринку праці [4, с. 8].

Доводиться докладати багато зусиль для формування основних компетентностей – тих, які необхідні всім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянсь-

кого життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування [7]. Еталонні рамки визначають вісім основних компетентностей: спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; знання математики та загальні знання у сфері науки і техніки; навички роботи з цифровими носіями; навчання заради здобуття знань; соціальні та громадянські навички; ініціативність та практичність; та обізнаність

та самовираження у сфері культури.

У формуванні системи суспільно-географічних знань у вищій школі слід враховувати досвід виокремлення специфічних рис предметної області (рис. 1). У географії важливою є триада просторових зв'язків: регіон-людина-довкілля в системному та процесовому аспектах.

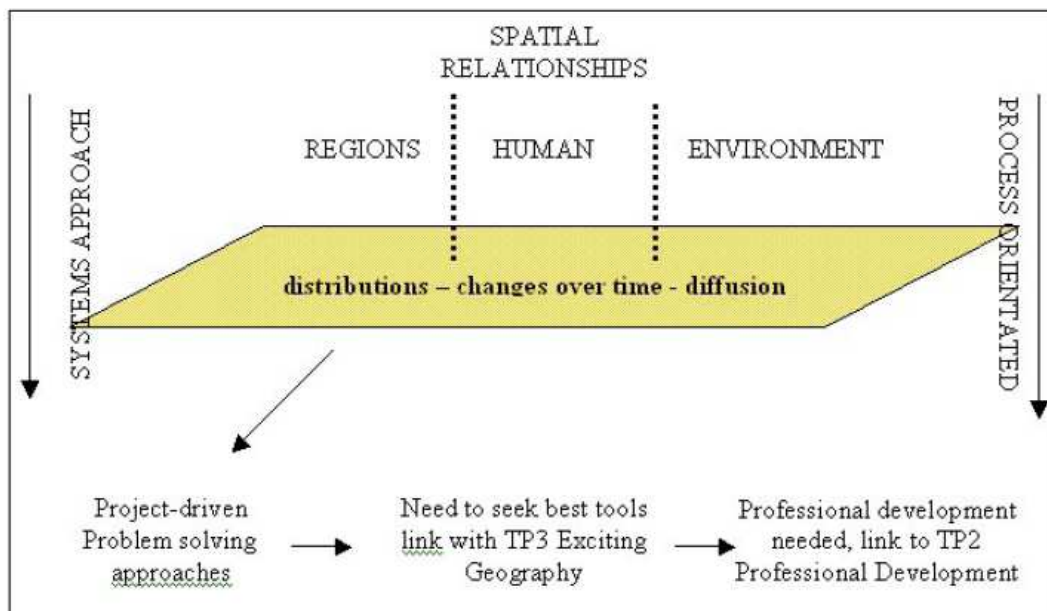

Рис. 1. Фахові компоненти географії у вищій освіті [1, с. 11].

В рамках семінару Тюнінг (Tuning), члени мережі "Геродот" розглянули питання специфічних навичок та компетентностей студентів-географів. Виокремлення здійснено у контексті сприяння географії в

безперервному навчанні і підтримці працевлаштування. Використано термін "географічна грамотність" (англ. geographical literacy) у виокремленні її компонентів та їхнього значення (табл. 1).

Таблиця 1

Складові географічної грамотності

Географічна	Візуальна комунікація	Зображення, карти, схеми
	Інформаційна та цифрова комунікація	Просторові, статистичні, організаційні
	Особиста, соціальна і культурна комунікація	Обізнаність, відносини, громадянство, співчуття, відповідальність

Джерело: [1, с. 11]

Формування базових, загальних та фахових компетентностей є наскрізним як для окремої навчальної дисципліни, так і для сукупності нормативних суспільно-географічних курсів. Розвиток компетентностей в освітньому процесі студентів-географів має на меті *вдосконалення основ географічної грамотності (освіченості)*[1, с. 12]:

- розуміти взаємозв'язки між природним та соціальним середовищем;
- розуміти значення просторових відносин у різних масштабах;

- розуміти і пояснювати різноманітність і взаємозалежність регіонів, місцевостей;
- виділяти знання, розуміння і підходи інших дисциплін та використовувати їх у географічному контексті;
- застосувати розуміння географічних понять;
- інтерпретувати ландшафти (природні та культурні);
- збирати, порівнювати, аналізувати і представляти географічну інформацію;
- правильно використовувати географіч-

ну термінологію;

- оперувати географічними ідеями, принципами і теоріями письмово, усно та візуально;
- застосовувати різноманітні, спеціалізовані методики та підходи в географії;
- розуміти природу змін;
- цінувати феномен географічного простору і різноманітних географічних феноменів.

При роботі з студентами викладачі опираються на загальні та фахові компетентності,

сформовані загальною середньою освітою, і мають завдання їхнього подальшого розвитку та вдосконалення. Наприклад, у 2012 р. на географічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка розроблено систему компетентностей для студентів (табл. 2). Враховано головні особливості суспільно-географічних знань – *комплексність*, з одного боку, та *міждисциплінарний характер*, з іншого.

Таблиця 2

Соціально-особистісні, інструментальні, загальнонаукові та загально-професійні компетентності

Соціально-особистісні компетентності:
<ul style="list-style-type: none"> • розуміння та сприйняття етичних норм поведінки стосовно інших людей і стосовно природи (принципи біоетики); • розуміння необхідності та дотримання норм здорового способу життя; • здатність учитися; • здатність до критики й самокритики; • креативність, здатність до системного мислення; • адаптивність і комунікабельність, толерантність; • наполегливість у досягненні мети, турбота про якість виконаної роботи.
Інструментальні компетентності:
<ul style="list-style-type: none"> • здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою; • знання іноземної мови (мов); • навички роботи з комп'ютером; • навички управління інформацією, дослідницькі навички.
Загальнонаукові компетентності:
<ul style="list-style-type: none"> • базові уявлення про основи філософії, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури та соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання вітчизняної історії, економіки й права, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати у професійній і соціальній діяльності; • базові знання фундаментальних розділів математики в обсязі, необхідному для володіння математичним апаратом відповідної галузі знань, здатність використовувати математичні методи в географічній професії; • базові знання в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; навички використання програмних засобів і навички роботи в комп'ютерних мережах, уміння створювати бази даних і використовувати Інтернет-ресурси; • базові знання в галузі, необхідні для засвоєння загальнопрофесійних дисциплін.
Загальнопрофесійні компетентності:
<ul style="list-style-type: none"> • здатність розрізняти загальнонаукові і вузькоспеціалізовані підходи до вивчення структури та функціонування географічної оболонки, здатність самостійно проводити географічні дослідження; • здатність узагальнення зібраного в результаті польових досліджень, матеріалу та наукового опрацювання результатів дослідження, виконання аналітичних записок за темою дослідження; • вміння застосовувати набуті знання для вирішення прикладних природно-географічних, суспільно-географічних та екологічних проблем; здатність складати за даними географічних досліджень карти, профілі, 3D проекції, мультимедійні презентації; • базові знання фундаментальних розділів природничої і суспільної географії, екології в обсязі необхідному для виконання магістерських робіт; базові знання щодо вивчення динаміки природних, природно-заповідних і суспільно-географічних об'єктів; здатність розробляти оптимальні варіанти природокористування та природоохоронної діяльності, розвитку і функціонування територіальних суспільних систем різного ієрархічного рівня; • здатність прогнозувати тенденції динаміки і розвитку географічних об'єктів і явищ; вміння прогнозувати еколого-географічну, демографічну, економічну, соціальну, політичну, ситуацію в регіоні.

Розроблена система відповідає в цілому системі компетентностей (загальних та фахових), визначених у контексті гармонізації європейської структури освіти, та повною мірою розкривається через наскрізні уміння, знання та навички, які студенти повинні засвоїти у процесі вивчення нормативних дисциплін. У *навчальних курсах* – базових для здобуття навчальної спеціальності – важливо вдало систематизувати великий обсяг навчального матеріалу не лише змістовно за тематикою, але й організаційно, розподіливши його за типами робіт (аудиторних – лекцій, практичних і семінарських занять, та позааудиторних – самостійної роботи) (табл. 3).

Традиційно зміст тем практичних й семі-

нарських робіт, по-перше, посилюють значення лекцій та розглядають їх з іншого (практичного) ракурсу, по-друге. На відміну від лекцій, під час практичних занять і семінарів студент здобуває не тільки знання, а й вміння, тобто завдяки застосуванню відповідних прийомів і методів, за допомогою різного роду інформаційних та матеріальних ресурсів, технічних засобів освоює практичні навички (створення географічних карт, аналіз просторових проблем тощо). Самостійна робота розвиває у студентів вміння і навички наукової діяльності, і саме індивідуальна інтелектуальна праця дає змогу підготувати фахівця ХХІ століття. Для огляду вибрано три курси з десяти дисциплін суспільно-географічного циклу.

Таблиця 3

Структура окремих вибірових навчальних дисциплін суспільно-географічного циклу за видами роботи

Назва навчальної дисципліни	Кількість кредитів	Загальна кількість годин	Розподіл годин		
			Лекції	Практичні / семінарські	Самостійна робота
Соціальна географія	2	68	16	16	36
Територіально-виробничі комплекси	2	68	16	16	36
Географія світового господарства	2,5	86	16	16	58

Важливо, щоб протягом навчання в університеті студент-географ-суспільствознавець здобув такі *вміння*: визначати зв'язки; характеризувати структуру та динаміку географічного об'єкта, явища, процесу тощо; користуватись фаховими термінами, поняттями; аналізувати статистичні та інші інформаційні матеріали; оцінювати просторові проблеми роз-

витку суспільства на різних територіальних рівнях – локальному, національному, регіональному, глобальному; формувати аналітичні висновки суспільно-географічного дослідження.

Ці курси суспільної географії забезпечують формування таких умінь, знань, навичок студентів (табл. 4).

Таблиця 4

Система змістових модулів дисциплін суспільної географії

Зміст уміння	Змістовний модуль	Компетентності, які формуються
Знати трактування базових категорій соціальної географії; географічні закономірності соціальної сфери суспільства та окремих її складових; особливості соціально-географічного прояву концепції соціального простору та часу, географічного та економічного детермінізму	Загальна соціальна географія	базові знання фундаментальних наук, в обсязі, необхідному для освоєння професійних дисциплін
Вміти аналізувати соціально-географічні явища та процеси з використанням конкретно-наукових методів; пояснювати особливості та виявляти фактори геопросторової організації соціально-географічних явищ та процесів на основі картографічної та статистичної інформації різного просторового рівня; описувати соціально-географічний портрет локальної території, використовуючи методи польових досліджень; володіти	Спеціальна соціальна географія	здатність узагальнення зібраного в результаті польових досліджень, матеріалу та наукового опрацювання результатів дослідження, виконання аналітичних записок за темою дослідження; здатність прогнозувати тенденції динаміки і розвитку географічних об'єктів і явищ; вміння прогнозувати еколого-географічну, демографічну, економічну, соціальну, політичну, ситуацію в регіоні

навіками прогнозування змін соціальної ситуації на глобальному, регіональному й локальному рівнях		
Вміти орієнтуватися в потоці соціально-географічної інформації; прогнозувати зміни соціально-географічних явищ і процесів; виконувати спеціальне соціально-географічне картографування, розробляти і складати легенди карт; володіти навиками чуйності до різноманіття, відкритості до світу, толерантності до сприйняття різних культур, релігій, соціально-побутового укладу життя мешканців різних регіонів, континентів, спільнот, груп	Регіональна соціальна географія	здатність прогнозувати тенденції динаміки і розвитку географічних об'єктів і явищ; вміння прогнозувати еколого-географічну, демографічну, економічну, соціальну, політичну, ситуацію в регіоні; навички управління інформацією, дослідницькі навички; здатність узагальнення зібраного в результаті польових досліджень, матеріалу та наукового опрацювання результатів дослідження, виконання аналітичних записок за темою дослідження; адаптивність і комунікабельність, толерантність
Знати сутність базових понять із курсу ТВК; типи і види зв'язків, що виникають у сформованих ТВК	Загальна теорія ТВК	базові знання фундаментальних розділів природничої і суспільної географії, екології; базові знання щодо вивчення динаміки природних, природно-заповідних і суспільно-географічних об'єктів; здатність розробляти оптимальні варіанти природокористування та природоохоронної діяльності, розвитку і функціонування територіальних суспільних систем різного ієрархічного рівня
Вміти визначати передумови розвитку ТВК України та світу		
Знати підходи до дослідження компонентної і територіальної структури ТВК	Структура ТВК	здатність узагальнення зібраного в результаті польових досліджень, матеріалу та наукового опрацювання результатів дослідження, виконання аналітичних записок за темою дослідження
Вміти аналізувати компонентну і територіальну структуру сформованого ТВК; відслідковувати ефект мультиплікативності чинників при формуванні ТВК чи їх трансформації		
Знати підходи до виконання класифікації і типології ТВК	Проблеми і перспективи розвитку ТВК	здатність розрізняти загальнонаукові і вузькоспеціалізовані підходи до вивчення структури та функціонування географічної оболонки; здатність самостійно проводити географічні дослідження; вміння застосовувати набуті знання для вирішення прикладних природно-географічних, суспільно-географічних та екологічних проблем; здатність складати за даними географічних досліджень карти, профілі, 3D проєкції, мультимедійні презентації
Вміти виконувати схеми опорного каркасу сформованих ТВК; прогнозувати розвиток ТВК, виконувати їх SWOT-аналіз; володіти навиками контролю виконаних проєктів, прогнозів, SWOT-аналізів, спеціальних, комплексних картосхем		
Знати теорії виникнення, закони, закономірності й принципи розвитку та розміщення світового господарства, основи глобальних економічних проблем; потенціал (природно-ресурсний, енергетичний, інформаційний) світового господарства	Теоретичні засади географії світового господарства	уміння аналізувати підходи до трактування понять (зокрема, "світове господарство", "баланс", "ринок" тощо), головні закони розвитку світового господарства, ролі головних акторів світової економіки – міжнародних організацій, країн; порівняння понять і категорій у галузі світового господарства; створювати економічні типології країн; аналіз показників запасів та виробництва продукції галузей економіки; визначення місця (частки) країни у світовому господарстві; порівняння показників потенціалу, виробництва та споживання природних ресурсів, енергії тощо; аналізувати глобальні сировинну, енергетичну, продовольчу, екологічні проблеми; створення структурних діаграм, гістограм, картосхем глобальних економіко-географічних явищ; оцінка продуктивності праці, показників вартості
Вміти аналізувати різні підходи до понять, закономірностей, теорій світового господарства, створювати графічні моделі, картосхеми і зображувати економіко-географічні об'єкти, процеси, явища; створювати графічні моделі		

Знати компонентну і територіальну структуру світового господарства, тенденції в територіальній організації окремих галузей світового господарства	Компонентна і геопросторова структура світового господарства	продукції та зайнятості у світовому господарстві характеристика динаміки показників запасів ресурсів, функціонування галузей світового господарства; визначення місця економічного центра (вузла), країни, регіону в конкретній галузі світового господарства; географічна характеристика та порівняння галузей світового господарства у вигляді доповіді; формування причинно-наслідкових зв'язків за статистичними, картографічними даними, описовою інформацією; визначення спеціалізації господарства країни, визначення кількісних та якісних показників функціонування галузей світової економіки; аналіз сучасних просторових проблем світового господарства
---	--	---

В основу концепції змісту географічної освіти має бути покладена наукова методологія сучасної географії як фундаментальної науки. Географічна освіта має забезпечувати розуміння процесів і явищ, які відбуваються в географічних (земних) системах, тенденції екологічного, соціального, політичного розвитку держав, регіонів, конкретних територій з притаманними їм національними, етнічними, демографічними особливостями. Тому *принцип науковості* є одним із основних у викладанні географії в навчальних закладах різних типів. Структура навчальних планів, зміст географічної освіти повинні бути адекватними структурі і змісту сучасної географічної науки [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Освіта, виконуючи подвійну функцію – соціальну та економічну, відіграє особливу роль у наданні основних компетентностей для зручного пристосування до суспільних змін. На вістрі є впровадження в Україні при-

нципів Болонської декларації та системи компетентностей проекту Тюнінг. Їхнім результатом є формування знань, умінь, навиків студентів у руслі нормативних суспільно-географічних дисциплін, специфікою яких (знань) є комплексний і міждисциплінарний підходи до змісту, а також використання традиційних і новітніх підходів до організації навчального процесу. До сьогодні при формуванні компетентностей студентів-географів в українських вищих навчальних закладах слабкою ланкою є модернізація та актуалізація поняттєво-термінологічного апарату географії; впровадження новітніх інтерактивних методик навчання, застосування ІТ-технологій у географічній освіті; принципів індивідуального навчання студентів, особливо в розрізі окремих курсів, в умовах зниження інтересу до навчання. Ці проблеми потребують подальших ґрунтовних досліджень як у сфері географії, так і педагогіки.

Література:

1. Aspects of State of Geography in European higher education. TUNING Geography: a report of findings and outcomes / К. Donert. – Liverpool: HERODOT Publications, 2007. – 53 p. [Electronic resource] / Сайт TUNING Educational Structures in Europe. – Mode of access: <http://www.unideusto.org/tuningeu/subject-areas/geography.html>.
2. Білецький М. І. Навчальна програма, семінарські, практичні, самостійні та тестові завдання з курсу "Територіально-виробничі комплекси" для студентів географічного факультету / М. І. Білецький, Л. І. Котик. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 72 с.
3. Білецький М. І. Програма, методичні вказівки до практично-семінарських занять та тестові завдання з навчальної дисципліни "Соціальна географія" для студентів географічного факультету / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 108 с.
4. Вступне слово до Проекту Тюнінг – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес. – 108 с. [Електронний ресурс] / Сайт TUNING Educational Structures in Europe. – Режим доступу: http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf.
5. Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Кузик С. П. Географія світового господарства: навч. посібник / С. П. Кузик, О. І. Мамчур, І. В. Ванда. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 312 с.
7. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетентності для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_975.
8. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії: підручник / О. І. Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.
9. Шищенко П. Г. Стандарти географічної освіти в Україні: глобальний та регіональний виміри / П. Г. Шищенко, Я. Б. Олійник, О. Ю. Дмитрук, Н. В. Муніч // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия "География". – Том 17 (56) № 4 (2004). – С. 55–64.

References:

1. Aspects of State of Geography in European higher education. TUNING Geography: a report of findings and outcomes / K. Donert. – Liverpool: HERODOT Publications, 2007. – 53 p. [Electronic resource] / Сайт TUNING Educational Structures in Europe. – Mode of access: <http://www.unideusto.org/tuningeu/subject-areas/geography.html>.
2. *Bilets'kyi M. I.* Navchal'na prohrama, seminars'ki, praktychni, samostiyni ta testovi zavdannya z kursu "Terytorial'no-vyrobnychi komplekxy" dlya studentiv heohrafichnoho fakul'tetu / *M. I. Bilets'kyi, L. I. Kotyk.* – L'viv: Vyd. tsentr LNU im. I. Franka, 2009. – 72 s.
3. *Bilets'kyi M. I.* Prohrama, metodychni vказivky do praktychno-seminars'kykh zanyat' ta testovi zavdannya z navchal'noyi dystsypliny "Sotsial'na heohrafiya" dlya studentiv heohrafichnoho fakul'tetu / *M. I. Bilets'kyi, I. V. Vanda, L. I. Kotyk.* – L'viv: Vyd. tsentr LNU im. I. Franka, 2011. – 108 s.
4. Vstupne slovo do Proektu Tyuninh – harmonizatsiya osvity v Yevropi. Vnesok universytetiv u Bolons'kyi protses. – 108 s. [Elektronnyy resurs] / Sayt TUNING Educational Structures in Europe. – Rezhym dostupu: http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf.
5. Zakon Ukrayiny "Pro vyshchu osvitu" [Elektronnyy resurs] / Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi rady Ukrayiny. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. *Kuzyk S. P.* Heohrafiya svitovoho hospodarstva: navch. posibnyk / *S. P. Kuzyk, O. I. Mamchur, I. V. Vanda.* – L'viv: LNU im. I. Franka, 2014. – 312 s.
7. Rekomendatsiya 2006/962/YeS Yevropeys'koho Parlamentu ta Rady (YeS) "Pro osnovni kompetentnosti dlya navchannya protyahom us'oho zhyt'tya" vid 18 hrudnya 2006 roku [Elektronnyy resurs] / Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi rady Ukrayiny. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_975.
8. *Shabliy O. I.* Osnovy zahal'noyi suspil'noyi heohrafiyi: pidruchnyk / *O. I. Shabliy.* – L'viv: LNU im. I. Franka, 2003. – 444 s.
9. *Shyshchenko P. G.* Standarty geografichnoyi osvity v Ukrayini: global'nyj ta regional'nyj vymiry / *P. G. Shyshchenko, Ya. B. Olijnyk, O. Yu. Dmytruk, N. V. Munich* // Uch'onye zapiski Tavry'cheskogo nacyonal'nogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. – Seriya "Geografiya". – Tom 17 (56). – № 4 (2004). – S. 55–64.

Резюме:

Ольга Мамчур, Ирина Ванда, Любовь Котык. ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ДИСЦИПЛИНЫ: РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ.

Рассматриваются основные особенности формирования общественно-географических знаний в высшей школе. Достижение системы компетентностей в процессе обучения общественно-географических дисциплин является основой для модернизации географического высшего образования.

Понимание географической грамотности и ее компонентов заимствовано из европейских разработок, в частности проекта Тюнинг и сети Геродот. Проанализировано формирование компетентностей, навыков и знаний на примере отдельных выборочных общественно-географических учебных дисциплин ("Социальная география", "География мирового хозяйства" и "Территориально-производственные комплексы"), которые преподаются на кафедре экономической и социальной географии Львовского национального университета имени Ивана Франко. Сравнение разработок приводит к выводу о соответствии разработок преподавателей кафедры рекомендациям и требованиям к компонентам географической грамотности.

Общественно-географические учебные программы требуют рассматривать как основополагающие для географии такие составляющие: пространственные навыки студентов; геопространственная организация как основной термин; понимание процессов и систем; отношения между человеком, обществом и окружающей средой. Визуальная, информационная и численная, личностная, социальная и культурная коммуникация как средства достижения географической грамотности являются основными для каждого из ее компонентов.

Разработка общих и профессиональных компетентностей в рамках общественно-географических курсов направлена на улучшение географической грамотности студентов. Комплексность и междисциплинарность общественно-географических навыков и знаний увеличивают их значительность в подготовке бакалавра географии.

Ключевые слова: общественно-географические учебные дисциплины, выборочные дисциплины, компетентности, знания и навыки, общие компетентности, профессиональные компетентности, географическая грамотность.

Summary:

Olha Mamchur, Lyubov Kotyk, Iryna Vanda. HUMAN-GEOGRAPHICAL DISCIPLINES: ROLE IN SUBJECT SPECIFIC COMPETENCIES FORMATION.

The main features of human-geographical knowledge formation in higher school are regarded. The basis for the modernization of geographical higher education is to achieve a system of competences in the process of learning of programs on human geography.

Understanding of geographical literacy components through the European experience of the Tuning project and Herodot network are examined. Formulated competencies, skills and knowledge on the example of selected human-geographical educational disciplines ("Social Geography", "Geography of World Economy" and "Territorial-production Complexes") that taught at the Department of Economic and Social Geography in Ivan Franko National University of Lviv are regarded. Their correspondences with stated geographical literacy components are enlighten.

Human geography in the curriculum requires consideration of spatial skills, spatial relationships and distributions as essential descriptive terms, understanding of processes and systems, relationships between people and their environment, that are fundamental to the subject. Visual, information and numerical, and personal, social and cultural communication as the issues of geographical literacy are basic for each of its components.

Development of generic and subject-specific competences under human geographical courses aims to improve geographical literacy of students. Complexity and interdisciplinarity of human-geographical skills and knowledge arise its role in preparing Bachelor of Geography.

Keywords: human-geographical educational disciplines, elective disciplines, competences, knowledge and skills, generic competencies, subject specific competencies, geographical literacy.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 16.11.2015р.

УДК 39:911.3 (=161.2:1-87)

Андрій ЗУБИК

ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ ЯК ЧИННИК УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Одним з каталізаторів трудової міграції українців є економічна ситуація. Якщо, рівень ВВП до цього має лише опосередкований вплив, то показники середньомісячної заробітної плати, рівня безробіття та прожиткового мінімуму прямо впливають на рішення про здійснення трудової міграції. В статті проаналізовано динаміку середньомісячної заробітної плати та рівня безробіття в розрізі областей. Додатково здійснено аналіз рівня мінімальної заробітної плати, пенсії та прожиткового мінімуму.

Ключові слова: рівень безробіття, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, середньомісячна пенсія, середньомісячна заробітна плата.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблеми в економіці молоді незалежної держави, затримки з виплатою заробітної плати, високий рівень безробіття стали імпульсом для новітнього трудового періоду української еміграції. Трудові міграції відіграють роль компенсатора низького рівня життя в Україні, який дозволяє трудовим мігрантам пристосуватися до складних соціально-економічних умов. У цьому контексті трудова міграція населення стає певним способом життя для частини українських громадян, одночасно обумовлюючи демографічні й економічні втрати [17, с. 27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження міграцій привернули увагу науковців в Україні ще з 80-х років ХХ ст. Найчастіше досліджують міграцію як явище лише економічне, є також чимало теоретичних розробок проблем, юридичних аспектів міграції, психологічних та демографічних проблем пов'язаних з міграцією. Активне дослідження проблем трудової міграції в Україні розпочалося з кінця 90-х рр. ХХ ст. Проблематику цього явища висвітлено у дослідженнях С. Бандур, О. Бугрової, О. Вишневіської, О. Гладун, І. Гнибіденка, В. Джамана, Є. Дроня, В. Заньковського, К. Іглицької, І. Кизими, А. Кирчіва, О. Коржик, В. Кравченка, Е. Лібанової, О. Малиновської, Т. Петрової, О. Позняка, С. Полковниченка, І. Прибиткової, М. Романюка, О. Хомри, С. Чеховича, Н. Шульги та зарубіжних вчених М. Абелла, С. Бондирева, В. Іонцева, Д. Колесова, Д. Массея, Е. Плетнева, Л. Рибаківського, О. Старка, Е. Тайлора, Ф. Хьюго та інших. Ці дослідники вивчали процеси трудової міграції, в тому числі нелегальної, методи дослідження міграційних процесів, процеси урбанізації та мобільності насе-

лення, основні напрями і заходи державного регулювання цих процесів. Проблеми трудової міграції не є достатньо дослідженими, науковий доробок у цій сфері більше стосується конкретних ситуацій і аспектів або суміжних проблем. Актуальним завданням постає збільшення кількості досліджень, які стосувалися б географічних аспектів трудової міграції.

Мета статті – охарактеризувати економічні та економіко-географічні показники, які призводять до міграції, здійснити аналіз їх впливу на формування міграційних потоків.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу економічної ситуації науковці застосовують різноманітні показники. Чимало з них певною мірою пов'язані з прийняттям рішення про здійснення трудової міграції. Найважливіші серед цих показників традиційно аналізують демографи, географи, економісти, які займаються міграційною проблематикою. Зокрема це динаміка рівня ВВП країни, рівень безробіття, розмір середньомісячної заробітної плати у регіоні, розмір мінімальної заробітної плати та пенсії, прожитковий мінімум. Динаміка рівня ВВП країни якнайкраще ілюструє стан економіки (рис. 1).

Найбільше скорочення рівня ВВП зафіксоване за період 1991-1996 рр., впродовж 1997-1999 рр. скорочення ВВП відбувалося меншими темпами. За період 2000-2009 рр. відбувалося зростання рівня ВВП, винятком є 2010 р., коли було зафіксовано спадання рівня ВВП, як відповідь економіки на світову економічну кризу.

Динаміка рівня ВВП служить хорошою ілюстрацією до хронології української трудової міграції. Науковцем О. Леонтенко виділено три етапи новітнього періоду української міграції. Перший етап завершився до 1990 р., його